

Date: 9th January-2026

HAYVONLAR DUNYOSI VA ULARNING TABIATDAGI O'RNI

Buvrayev Nurali Ravshan o'g'li

Samarqand davlat pedagogika instituti assistent,

Tolibova Munisa Jurabek qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti assistent,

Yuldasheva Parvina Rasul qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti talaba

Annotatsiya: Hayvonlar tirik tabiatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ekotizim barqarorligini ta'minlashda beqiyos ahamiyatga ega. Ushbu maqolada hayvonlarning biologik xususiyatlari, tasnifi, yashash muhitiga moslashuvi hamda tabiat va inson hayotidagi o'rni ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi. Shuningdek, hayvonlar sonining kamayish sabablari va ularni muhofaza qilish zarurati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari hayvonot dunyosini asrash barqaror rivojlanishning muhim sharti ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: hayvonlar, biologik xilma-xillik, ekotizim, yashash muhiti, muhofaza, ekologiya.

Kirish. Zoologiya-(yunoncha so'zdan olingan bo'lib, zoo-hayvon va logos- fan, ta'limot) hayvonlar to'g'risidagi fan, biologiyaning bir sohasi. Bu fan hayvonot olamining xilma-xilligi, tuzulishi, hayvonlarning xulq-atvori, ko'payishi, rivojlanishi, georafik tarqalishi va kelib chiqishini, shuningdek, ularning tabiatdagi va oson hayotidagi ahamiyatini o'rganadi. Hayvonlarni turli jihatdan o'rganish mumkin. Shuning uchun ham zoologiya juda ko'p ayrim fanlarga ajralib ketadi. Hayvonlarning tuzulishi va hayotiy belgilarning o'xshash bo'lishi yoki bo'lmasligiga qarab quyidagi guruhlariga bo'linadi: sistematika, tashqi va ichki tuzilishini morfologiya va anatomiya, embrional rivojlanishini embriologiya, atrof – muhit bilan munosabatini ekologiya, xulq-atvorini etologiya fani o'rganadi.

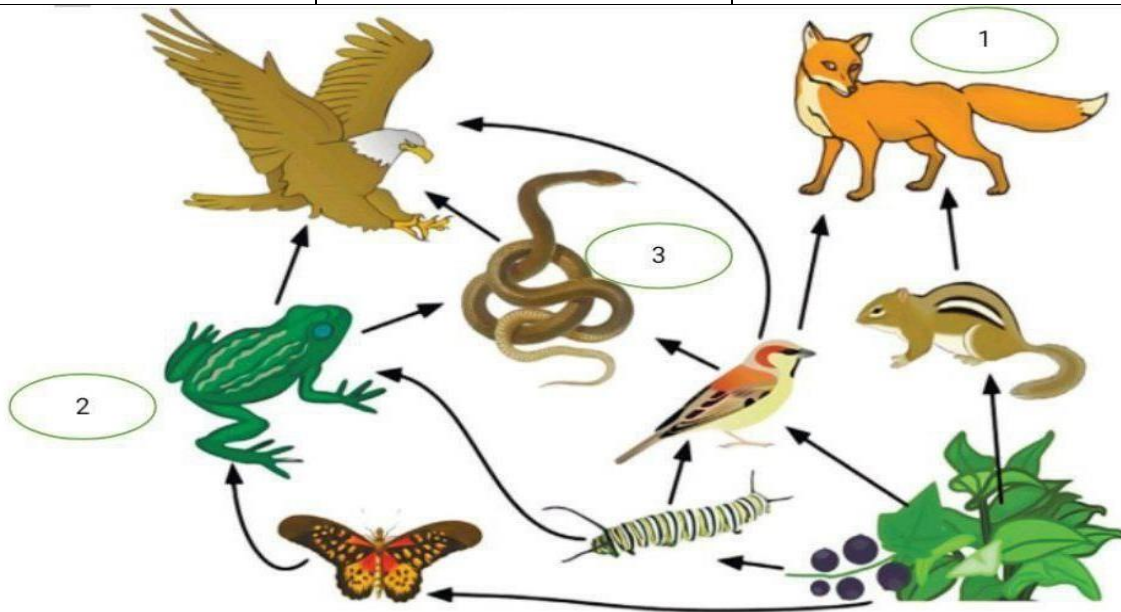
Hayvonlar ham barcha tirik organizmlar kabi hujayralardan tashkil topgan. Hayvonlar hujayrasida ham o'simliklarnikiga o'xshash hujayra qobig'i, sitoplazma, bitta yoki bir nechta yadro va boshqa organoidlarni ko'rish mumkin. Biroq hayvonlar hujayrasi tashqi qobig'i yupqaligi, fotosintez jarayoniga yordam beruvchi pigmentli tanachalari bo'lmasligi bilan yashil o'simliklar hujayrasidan farq qiladi. Hayvonlar oziq-ovqat zanjirining bir qismidir.

Ular boshqa hayvonlar uchun oziq- ovqat manbai bo'lib xizmat qiladi. Masalan yirtqich hayvonlar kichikroq hayvonlarni ovlaydi va shu bilan o'zlarini oziq-ovqat bilan ta'minlaydi. Bu hayvonlar populyatsiyasini ma'lum chegaralarda saqlashga yordam beradi. Bundan tashqari, hayvonlar changlatuvchi sifatida xizmat qiladi. Ko'pgina o'simliklar ko'payish uchun hayvonlarga bog'liq. Misol uchun, asalarilar va kapalaklar gulchanglarini bir guldand ikkingchisiga o'tkazadi, bu esa yangi o'simliklarning shakllanishiga yordam beradi. Bu jarayonda hayvonlarning ishtirokisiz o'simlik dunyosining xilma-xilligi sezilarli darajada kamayadi.

Date: 9th January-2026

Sichqon	Birlamchi konsument	Produtsent bilan oziqlanadi.
Qirg'iy	Uchlamchi konsument	Ikkilamchi konsument bilan oziqlanadi
Ilon	Ikkilamchi konsument	Birlamchi konsument

Mavzuning dolzarbligi. Hayvonlar, albatta, tabiatimizning muhim va almashtirib bo'lmaydigan qismidir. Ular bizni hayratda qoldiradigan va qiziqishimizni uyg'otadigan turli xil shakllar, ranglar va xatti-harakatlarga ega. Hayvonlar ekotizimda asosiy rol o'ynaydi, uning muvozanatini saqlaydi va tabiiy xilma-xillikni saqlashga yordam beradi. Hayvonlar oziq-ovqat zanjirining bir qismidir. Ular boshqa hayvonlar uchun oziq-ovqat manbai bo'lib xizmat qiladi. Masalan, yirtqich hayvonlar kichikroq hayvonlarni ovlaydi va shu bilan o'zlarini oziq-ovqat bilan ta'minlaydi. Bu hayvonlar populyatsiyasini ma'lum chegaralarda saqlashga yordam beradi va ularni ortiqcha ishlab chiqarishni oldini oladi. Hayvonlarning mavjudligi biologik xilma-xillikka hissa qo'shadi, bu ekotizimning barqarorligi uchun asosdir. Har bir tur atrof-muhitning ishlashi va muvozanatiga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, hayvonlar changlatuvchi sifatida xizmat qiladi. Ko'pgina o'simliklar ko'payish uchun changlanish uchun hayvonlarga bog'liq. Misol uchun, asalarilar va kapalaklar gulchaglarni bir guldan ikkinchisiga o'tkazadi, bu esa yangi o'simliklarning shakllanishiga yordam beradi. Bu jarayonda hayvonlarning ishtirokisiz o'simlik dunyosining xilma-xilligi sezilarli darajada kamayadi. Biroq, hayvonlar ham inson faoliyati tufayli muammolarga duch kelishadi. Iqlim o'zgarishi, ifloslanish, o'rmonlarning kesilishi va ovchilik ko'plab hayvonlar turlarining yo'q bo'lib ketishiga olib keladi. Bu bioxilma-xillikka tahdid soladi va ekotizim barqarorligini pasaytiradi. Umuman olganda, hayvonlar tabiatning ajralmas qismi bo'lib, bizning vazifamiz ularga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish va ularni asrash choralari ko'rishdir. Hayvonlarning ahamiyati va ularning ekotizimga qo'shgan hissasi haqida xabardorlikni oshirish ularni himoya qilish uchun harakat qilishimizga yordam beradi. Tabiat muvozanatini va uning turlarining boyligini saqlashgina dunyomizni kelajak avlodlar uchun saqlab qolishimizga yordam beradi. Insonlarning bevosita va bilvosita ta'sirida suv havzasida yashovchi hayvonlar dunyosida salbiy o'zgarishlar yuz bergan. Ayniqsa, hozir kitlarning soni kamaygan. Bunga

Date: 9th January-2026

asosiy sabab ularni yog'i va go'shti uchun ko'plab tutishdir. Ma'lumotlarga ko'ra 1920-yil dunyo bo'yicha 11369 ta kit ovlangan bo'lsa 1965-yilga kelib 64680 ta kit ushlangan. O'zbekiston hududida hayvonot olami qanchalik muhofaza qilinmasin va ularning ko'payishiga sharoit yaratib berilmasin goho ularni pinhoni ov qiladigan shaxslar uchrab turadi. 1973- yil 3-mart kuni Vashingtonda yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan yovvoyi fauna va flora turlarning xalqaro savdosi to'g'risida konvensiya imzonlandi. Ijtimoiy tarmoqlarda ba'zi insonlarning jonivorlarga ozor berib yoqib yuborgani, yovvoyi hayvonlar qishloqlarni oralab kirsalar, uni o'ldirish, zarar yetkazish holatlariga duch kelamiz. Aslida bunday ishlar tabiatning bir bolagini yo'q qilish bilan barobar ekanini tushunib yetmaymiz. O'ylaymizki, bir zarakunandani bartaraf etish bilan tabiatga ozor yetib qolmaydi. Vaholanki, hayvonlarni himoya qilish, insonda tabiat jonivorlariga mehr uyg'otish maqsadida inson bo'li shiori ostida turli targ'ibot taxtalariga ko'zimiz tushgan. Ma'lumotlarga ko'ra so'nggi chorak asr davomida sayyoramizning biologik xilma-xilligi 30 foizga qisqargan. Xalqaro Yovvoyi tabiatni himoya qilish jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, har kuni yer yuzidan jonivorlarning 3 tadan turi yo'qolib ketmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, hayvonlar tabiatning ajralmas qismi bo'lib, ularning mavjudligi ekosistemalar barqarorligi, xilma - xilligi va inson hayotiga bevosita ta'sir qiladi. Hayvonlar oziq-ovqat zanjirining mustahkamlanishi, changlash jarayonlari, parchalanish va turli iqtisodiy-hamjamiy xizmatlarni ta'minlash kabi muhim rol o'ynaydi. Har bir tur o'z-o'zidan muhim vazifani bajarar ekan, tabiatning dinamikasi ham ularning o'zaro bog'liqligi tufayli saqlanadi. Biroq inson faoliyati ifloslanish, yashash joylarini yo'qolishi va iqlim o'zgarishi orqali hayvonlarga jiddiy zarar keltirmoqda. Shuning uchun hayvonlarni himoya qilish, ularning yashash joyini saqlash va barqaror foydalanishni yo'lga qo'yish kelajak avlodlar uchun mutlaqo zarur bo'lgan jamiyat ma'suliyatidir. Hayvonlar tabiatning ajralmas qismi bo'lib, ular ekotizimlarning muvozanatini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Ular o'simliklarning changlatuvchisi, zararkunandalarni nazorat qiluvchi va organik moddalarni parchalovchi sifatida ishlaydi. Hayvonlarning xilma-xilligi tabiatning boyligini ta'minlaydi, ammo inson faoliyati (o'rmonlarni kesish, ifloslanish) ularni yo'qotishga olib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari va farmonlari.
2. O'zbekiston Respublikasi "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" Toshkent, 2020.
3. Xolmatov X.X., Ismoilova N.A. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. To'xtayev N., Abduqodirov A. Tabiatni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish asoslari. –Toshkent: O'qituvchi, 2016.
6. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Enstiklopediyasi, 2015.

Date: 9th January-2026

7. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. Yashil energetika va innovatsion texnologiyalar bo‘yicha materiallar. – Toshkent, 2021.
8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Atrof-muhit va ekologiya bo‘yicha statistik to‘plam. – Toshkent, 2022.
9. Jo‘rayev B., Usmonova N. Ekologik madaniyat va barqaror taraqqiyot. – Toshkent: Universitet, 2018.
10. S.Dadayev, Q. Saparov. "Zoologiya". Toshkent – 2011
11. Xamid Olimjonov. "Tabiat va hayvonlar."

